

**Лариса Моїсеєнко,**

*Старший викладач Красноармійського індустріального інституту  
вищого навчального закладу  
Донецького національного технічного університету*

**Інна Стародубцева,**

*Інспектор навчального відділу Донецького інституту  
залізничного транспорту Української державної академії  
залізничного транспорту*

## **ЦЕРКОВНА ПРАВОСЛАВНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Дослідження присвячено церковній інтелігенції південно-східної України в другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. Визначено її чисельність, освітній рівень, вік, матеріальний стан. Досліджено склад церковної інтелігенції, охарактеризовано її професійну діяльність. Висвітлено роль і місце православного духовенства у розвитку культури регіону.

*Ключові слова: церковна православна інтелігенція, духовенство, церковне братство, законовчитель, культурно-просвітницька діяльність, південно-східна Україна.*

Процес побудови демократичного суспільства і відновлення національної культури та духовності зумовлює зростання інтересу до історії духовенства. Цьому сприяє запровадження у науковий обіг нових матеріалів про діяльність Православної Церкви в південно-східній Україні. Одночасно застосовуються нові методологічні підходи до вивчення історії релігій.

Церковна інтелігенція впродовж ХІХ – початку ХХ століття займала вагоме місце в усіх галузях життя держави. Вона була активним учасником соціально-економічних, політичних і культурних процесів в південно-східному регіоні. Але ця тема не знайшла відповідного висвітлення в наукових працях, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Автори ставлять за мету з'ясувати склад православної інтелігенції у регіоні, визначити її освітній рівень, матеріальний стан і охарактеризувати практичну діяльність. У підсумку це сприятиме поглибленню наукового бачення ролі і місця духовенства в розвитку культури регіону.

Об'єктом дослідження визначено церковну православну інтелігенцію південно-східної України в другій половині ХІХ – на початку ХХ столітті.

Предметом дослідження обрана діяльність православного духовенства.

У середині ХІХ століття виходять перші роботи, присвячені розкриттю деяких аспектів діяльності Православної Церкви в регіоні [29]. Авторами цих досліджень стали церковні діячі, що пояснює вузькофахову спрямованість та тенденційність в оцінці ролі церкви та духовенства [18; 25].

Певний внесок у вивчення змісту та ролі духовної освіти зробили праці загального характеру, в яких вплив церкви на розвиток культури регіону оцінювався

позитивно [26]. Одночасно робились спроби охарактеризувати матеріальний стан церковної православної інтелігенції.

На межі XIX – XX століть почали виходити праці світських авторів, в яких автори критично підходили до аналізу діяльності духовенства, вказували на випадки відмови останніх від виконання обов'язків, нехтування традиціями і нормами [22; 30].

Всі роботи першого дореволюційного періоду розвитку історіографії, були написані з урахуванням позицій офіційної церкви. До того ж окремої праці, присвяченої духовенству південно-східної України в цей період не було написано.

У дослідженнях радянського періоду роль церкви та її служителів у житті суспільства оцінювалася зазвичай негативно [7; 19]. Роботи мали не стільки наукову, скільки ідеологічну спрямованість [21]. Однак праці українських радянських істориків містять цікавий фактичний матеріал та статистичні дані, які розкривають окремі аспекти діяльності певних категорій інтелігенції.

У радянській історіографії фактично не вивчався вплив духовенства на розвиток культури південно-східної України в XIX – на початку XX століття і тому процес формування церковної інтелігенції залишився нерозкритим, а терміну „церковна інтелігенція” взагалі не існувало [20; 43].

Новий політичний курс, проголошений керівництвом СРСР у 1985 році, сприяв пошуку нових концепцій у дослідженні історії церкви [36; 20; 43]. Але в роботах зберігалася критична оцінка внеску духовенства в розвиток культури [1; 36].

Дослідники продовжували спиратися та досвід радянської історіографії, яка сформуvala кілька підходів щодо питання важати духовенство інтелігенцією чи ні. Частина авторів у своєму аналізі інтелігенції оминає духовних осіб, мотивуючи це тим, що діяльність останніх суперечила суспільно-політичній та соціокультурній ролі інтелігенції [16; 17].

Інші вчені виділяли духовенство в окрему соціальну групу, яку відносили до духовної влади, а не до інтелігенції. Так, В.Р. Лейкіна-Свірська включала до складу інтелігенції служителів культу, що відійшли від професійної діяльності і стали вченими – істориками церкви, В.М. Селунська – „вище синодальне духовенство” [23; 24; 37].

Третя і, мабуть, найменш чисельна частина науковців дотримувалася думки, що духовенство можна цілковито віднести до церковної інтелігенції. Серед вчених цієї групи були А.В. Ушаков і Р.О. Преображенський [35; 42].

На сучасному етапі історіографії російські дослідники О.О. Данилов і В.С. Меметов доводять, що до складу церковної інтелігенції треба відносити усе духовенство, окрім псаломщиків, дяків, монахів, послушників та осіб при церквах [8]. За матеріалами першого перепису населення в Російській імперії всі вони були включені до духівництва [32; 33; 34].

Отже, враховуючи нові методологічні критерії щодо вивчення дореволюційної історії, під інтелігенцією потрібно розуміти все духовенство, оскільки йому притаманна інтелектуальна праця, загальна освіта, висока культура, акумуляція історично-культурного досвіду, моралі, соціально-психологічних рис.

Географічні межі даного дослідження обмежуються терміном «Південно-Східна Україна». У церковному розподілі за часів імперії південно-східна Україна охоплювала Катеринославську єпархію, південну частину Харківської та захід Донської.

Незважаючи на значну кількість досліджень, зазначена тема потребує прискіпливого вивчення, додаткового осмислення й узагальнення.

У другій половині XIX – на початку XX століття в південно-східній Україні високими темпами зростала промисловість. Водночас збільшувалась чисельність робітників і населення загалом. Розвиток культурного і духовного життя останнього потребувало великої кількості церковних установ – церков, молитовних домів, тощо. Більшість з них були православні. У 1876 році в південно-східній Україні діяли 22 собори і 1586 церков: у Катеринославській єпархії відповідно 10 і 422, Харківській – 11 і 794, Донській – 1 і 370 [2]. За 10 років XX століття (1900-1910) у Харківській єпархії кількість церков збільшилась на 276 одиниць (з 692 до 968), за 14 років (1900–1914) у Катеринославській – на 198 (з 552 до 750), в Донській – на 379 (з 371 до 750)[3;4]. У той час одна церква обслуговувала близько двох тисяч парафіян південно-східної України, що було у два рази менше, ніж у 80-90-х роках XIX століття. У той час до одного храму належало більш ніж чотири тисячі парафіян [39;40;41].

Православне духовенство, що задовольняло духовні потреби віруючих, залишалось найчисельнішою групою серед представників духовного стану на південно-східній Україні. Воно традиційно поділялося на священно- та церковнослужителів. До перших відносили протоіереїв, іереїв (священників) та дияконів, до других – псаломщиків, дячків, причетників.

За період з 1876 по 1910 роки кількість духовенства у Катеринославській єпархії збільшилася на 374 особи (з 1316 до 1690), Харківській – на 491 (з 2141 до 2632), Донській – на 638 (з 1418 до 2058) [2; 3; 40; 41].

Що стосується чорного духовенства, то його чисельність зросла завдяки збільшенню кількості монастирів. Так, за період з 1877 до 1900 року в Катеринославській єпархії кількість монастирів зросла з 2 до 6, в Харківській – з 6 до 10, в Донській – з 3 до 4. В Катеринославській єпархії чисельність ченців та черниць збільшилася з 26 до 161 особи, послушників та послушниць з 5 до 264, у Донській єпархії – з 88 до 255 та з 303 до 358 відповідно. У Харківській єпархії число ченців та черниць зросло з 303 до 517, а послушників та послушниць зменшилася з 338 до 306 [2; 3; 39; 40; 41].

Кожна православна церква мала затверджений єпархіальним керівництвом причт. Його склад залежав від кількості парафіян і фінансової спроможності засновників та утримувачів.

Основну частину священників для південно-східного регіону готували у духовних семінаріях в Харкові, Катеринославі, Таганрозі. У 1914 році до них додалася ще одна пастирсько-місіонерська семінарія та пастирське училище [6]. Зокрема, 75% протоіереїв та 74% священників, 0,4% дияконів та 3,4% псаломщиків Катеринославської та Харківської єпархій закінчили духовні семінарії регіону [4; 5; 6; 39; 40; 41]. Лише 10 % священників південно-східної України були вихованцями семінарій з інших міст Російської імперії [31; 39].

Серед священнослужителів були також випускники православних Духовних Академій. Зокрема, в 1908 році 24% протоіереїв та 1,7% священників Катеринославської та Харківської єпархій мали академічну освіту. Більшість з них вчителювали у середніх загальноосвітніх і духовних навчальних закладах регіону [9 с.47; 12, с.1] У парафіях випускники Академій склали лише 2% від загальної

кількості священиків і працювали в головних соборах губернських та повітових міст [4; 38; 39; 41].

Менша частина священиків спочатку навчались у духовних училищах. Потім складали іспити, які надавали право займати посади. Серед священнослужителів були і такі, що мали домашнє виховання або закінчили різні світські заклади (фельдшерську, штейгерську школи) [39, с.577].

Освіта дияконів та псаломщиків південно-східного регіону обмежувалася навчанням у духовних училищах, церковно-учительських та другокласних школах. Зокрема, духовні училища закінчили 23,5% дияконів і 16,9% псаломщиків. Хоча дослідники відзначають недостатній освітній рівень духовенства, слід вказати, що за даними на 1911 рік усі члени причту були освіченими. Це є позитивним на тлі масової неграмотності населення краю.

Важливим показником у загальній характеристиці православної духовної інтелігенції є соціальне походження та станова замкнутість, охоронцем якої виступало само духовенство. За походженням більшість православних священиків були вихідцями з сімей священно- чи церковнослужителів. Так, в 1893 році 66,6% священиків третьої благочинної округи Катеринославської єпархії були синами священиків, 29,1% – синами дияконів [11, с.1-8].

У 1908 році середній вік священиків становив 43 роки, протоієреїв – 62, дияконів – 53, псаломщиків – 36 [10, с.78-79; 38; 12 с.1-2].

Зарплатня причта надходила від держави, місцевих парафіян, заводських або залізничних Спілок і не була однаковою. Якщо вона сплачувалась з державної скарбниці, то коливалася в межах від 105 до 392 карбованців на рік священикам, і від 26 до 100 карбованців псаломщикам. Так, священики третьої благочинної округи Катеринославської єпархії отримували в середньому 108 карбованців, диякони – 40 карбованців, псаломщики – 27 карбованців [11].

Більшу зарплатню отримували члени причта, які працювали при заводських чи залізничних церквах, або утримувалися за рахунок земств [10, с.200]. Священик Петропавловської церкви міста Маріуполя від управління заводу Нікополь-Маріупольсько горно-металургійного товариства отримував 1860 карбованців на рік, а священик храму Богоматері Всіх Скорботних Радості в Катеринославі отримував 900 карбованців на рік від земства [39; 40, с.205]. Уряд також виділяв суми на фінансову допомогу духовним особам та причетникам. Але, 30% служителів культу в регіоні не мали офіційної зарплатні [27; 28; 39; 41]

Священнослужителі, псаломщики, викладачі православних духовних академій, семінарій та училищ при звільненні зі служби отримували одноразову допомогу та державні пенсії. У випадку їхньої смерті пенсією забезпечувалися члени їх сімей [21].

Духовенство не обмежувалося виконанням основної функції (культової), спрямованої на задоволення духовних потреб населення регіону. Окрім того, вони займалися позакультовою діяльністю (освітня, місіонерська, господарська, тощо).

Викладацька справа духовенства проходила в початкових і середніх навчальних закладах. Вони викладали Закон Божий. Велику увагу приділяли також церковно-слов'янській мові, яка застосовувалась у богослужінні.

У 1910 році у школах різних відомств 90% викладачів Закону Божого були священнослужителями [27; 28]. Середня платня за його викладання у початкових

училищах становила 54 карбованців на рік, у середній школі – 1600 [27; 28; 38; 39; 40; 41]. Часто один законовчитель викладав у декількох навчальних закладах, що ускладнювало його роботу. Тому мали місце непоодинокі випадки відмови священнослужителів від викладання предмету [31].

Однак загалом активна освітня діяльність духовенства сприяла поширенню мережі початкових навчальних закладів. Рядове парафіяльне духовенство надавало кошти і особисто брало участь у справі підтримки церковнопарафіяльних шкіл та шкіл грамоти. Церковна православна інтелігенція стала засновувати їх у хуторах і невеликих селищах, де практично не могли існувати світські школи [14; 15].

Культурно-просвітницька діяльність духовенства поєднувалася з благодійницькою та місіонерською діяльністю.

Благодійність – громадська система опіки існували як прерогатива передусім Православної Церкви. Православна інтелігенція створювала опікунства, братства, спілки тверезості, бібліотеки, товариства ревнителів православ'я. Окрім того, духовенство надавала допомогу знедоленим із власних коштів [13].

У 1907 році на території південно-східної України діяло 1356 опікунств, тобто в 2,6 разів більше ніж в 1877 році [2; 4]. Кошти опікунства витрачалися на утримання причтів, лікарень, притулків, богаділень, на підтримку і оздоблення церков, на церковнопарафіяльні школи. Православна інтелігенція намагалась охопити своєю увагою соціальні та культурно-освітні сфери життя населення регіону.

Позитивним прикладом в організації культурно-просвітницької справи, благодійництва може слугувати діяльність Спасо-Преображенського Братства (1883) в Юзівці, Братства Святого Миколая (1904) в Горлівці, Кирило-Мефодіївського Братства (1885) у Бахмуті, Братства Святого Рівноапостольного князя Володимира (1888) у Катеринославі (Катеринославська єпархія), благодійного Братства при Успенській церкві (1885) у Таганрозі (Донська єпархія) [13;14;15]. Серед заходів, які проводили члени Братств треба відзначити: народні читання, торгівлю книжками на релігійну тематику, організацію дозвілля у вихідні і святкові дні, заснування та підтримку шкіл, тощо [9 с. 7;10, с.3; 12, с. 1].

За свою різноманітну діяльність багато членів причта були відзначені церковними та світськими нагородами. Сорок відсотків усіх представників православної інтелігенції південно-східного регіону було нагороджено. Зокрема, згідно формулярних відомостей третьої благочинної округи Бахмутського повіту за 1893 рік 17 священників з 24 отримали церковні нагороди різного рівня – скуфії, камилавки, наперсні хрести, набедреники, вдячності [10; 11]. Сто відсотків викладачів духовного стану у середніх та професійних закладів регіону були відзначені окрім церковних, світськими державними орденами Святих Станіслава, Анни, Володимира різних ступенів [38]. Лише 5% духовенства сільських парафій здобули світські срібні та бронзові медалі, головним чином за успіхи в освітній діяльності – „За старанність”, „За успіхи у початковій освіті”, тощо [39; 40; 41].

Таким чином, головним аргументом цілковитого віднесення духовенства до інтелігенції було те, що воно транслювало до парафіяльного середовища певні духовні цінності, виступало в якості культурно-творчого та консолідуючого фактору, спираючись на багатовікові традиції християнства.

Міський та сільських клір південно-східного регіону не був надто консервативним, незважаючи на кон'юнктурне зрощення з бюрократичним апаратом краю та антагонізм в різних групах інтелігенції. На користь вищевказаного слід відзначити підтримку духовенством краю ідей кооперації, освіти та інших суспільно-корисних починань. Більш того, іноді церковна інтелігенція виступала в якості єдиного ініціатора цих справ.

1. Борисенко Б.Й. Борьба демократических сил за народную освіту на Україні в 60–90-х гг. XIX ст. / Б.Й. Борисенко – К.: Наук. думка, 1980. – 155с.
2. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного исповедания за 1877 г. – Т. 87. – СПб.: Синодальная тип., 1978. – 278 с.
3. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного исповедания за 1900 г. – Т. 83. –СПб., 1903. – 387 с.
4. Всеподданейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного исповедания за 1908 год. — СПб, 1911. — Приложения. С. 28 – 31
5. Всеподданейший Отчет обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного исповедания за 1910. – СПб, 1913. — Приложения. С. 3 – 6
6. Всеподданейший Отчет обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного исповедания за 1914 год. – СПб., 1916 – С. 6 – 13.
7. Грекулов Е.Ф. Православная церковь – враг просвещения / Е.Ф. Грекулов. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 192 с.
8. Данилов О., Меметов В. Интеллигенция провинции в истории и культуре России / О.Данилов, В.Меметов. – Иваново: Ивановск. Гос. ун-т, 1997.–174 с.
9. Державний архів Донецької області. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 3.
10. Державний архів Донецької області. – Ф. 69. – Оп. 1. – Спр. 303. – Арк. 1–204
11. Державний архів Донецької області. – Ф. 69, оп. 1, спр. 291.
12. Державний архів Донецької області. – Ф. 163. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1–8
13. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 11, оп. 1, спр. 1344. – 62с.
14. Екатеринославские епархиальные ведомости. Часть официальная. – Екатеринослав, 1896. – №№1–9.
15. Екатеринославские епархиальные ведомости. – Екатеринослав, 1899. – №№ 1–27.
16. Ерман Л.К. Интеллигенция в первой русской революции / Л.К. Ерман. – М: Наука, 1966. – 373с.
17. Зырянов П.Н. Православная русская церковь в борьбе с революцией 1905–1907 гг. / П.Н. Зырянов. – М.: Наука, 1984. – 335 с.
18. Историко-статистическое описание Харьковской епархии: Изюмский, Старобельский уезды. В 5 т.–М.: Тип. В. Горье, 1852–1858. –Т.5. – 452 с.
19. Каменев С. Церковь и православие в России / С. Каменев. – М.Б.и., 1929. – 161 с.
20. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі століть: соціально-політичний портрет/ Г.В Касьянов. – К: Либідь, 1993. – 216 с.
21. Клочков В. Закон и религия/ В. Клочков. – М., 1982. – 124.с
22. Краткий исторический очерк русской народной школы. – СПб: Тип. Ф. Елеонского и К., 1886. – 15 с.
23. Лейкина-Свирская В.Р. Интеллигенция в России во второй половине XIX в. / В.Р. Лейкина-Свирская – М.: Мысль, 1971. – 368 с.
24. Лейкина-Свирская В.Р. Русская интеллигенция в 1900–1917 годах. / В.Р. Лейкина-Свирская – М.: Мысль, 1981. – 285 с.

25. Материалы для Историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII ст. – Екатеринослав, 1880.
26. Миллюков П. Очерки по истории русской культуры / П. Миллюков. – СПб: Тип. И. Скороходова, 1899. – Ч. 2: Церковь и школа (вера, творчество, образование). – 374 с.
27. Однодневная перепись начальных школ в империи, произведенная 18 янв. 1911 г. Одесский учебный округ. Губернии: Бессарабская, Екатеринославская, Таврическая, Херсонская / Под ред. В. И. Покровского. – Пг., 1914. – 191 с.
28. Однодневная перепись начальных школ в империи, произведенная 18 января 1911 г. Харьковский учебный округ. Губернии: Воронежская, Курская, Пензенская, Тамбовская и Харьковская; Область Войска Донского / Под ред. В. И. Покровского. – Петроград, 1914. – 182 с.
29. Описание сельского духовенства в России. – Лейпциг, 1858.
30. Опыты желаемого устроения церковно-приходской жизни // Церковные ведомости. – 1901. – № 1
31. Отчёт Донского Епархиального училищного Совета о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты Донской епархии за 1893–1894 учебный год. – Новочеркасск: Донская типография, 1895. – 80 с.
32. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года / Под ред. Н. Троицкого. – СПб, 1904. – Т. XLVI: Харьковская губерния. – 299 с.
33. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года / Под ред. Н. Троицкого. – СПб, 1904. – Т. XIII: Екатеринославская губерния. – 234 с.
34. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года / Под ред. Н. Троицкого. – СПб, 1904. – Т. XII: Область Войска Донского. – 346 с.
35. Преображенский Р. О. Православная церковь и первая российская революция. Историографический обзор. / Р. О. Преображенский // Проблемы истории СССР. – М.: Наука, 1976. – Вып. 5. – С. 397 – 414
36. Русское православие: веки истории / Науч. ред. А. И. Клебанов. – М.: Политиздат, 1989. – 719 с.
37. Селунская В. Социальная структура советского общества / В. Селунская. – М., 1987. – 160 с.
38. Список служащих по Харьковскому учебному округу на 1913 учебный год. – Харьков, 1913. – Ч. 1. – 478 с.
39. Справочная книга Екатеринославской епархии. – Екатеринослав, 1908. – 1103 с.
40. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. – Екатеринослав: Типография С. И. Барановского, 1914. – 489 с.
41. Справочная книга для Харьковской епархии за 1908 год / Сост. И. Самойлович – Харьков: Русская Типо-Литография, 1908. – 367 с.
42. Ушаков А. В. Революционное движение демократической интеллигенции в России 1895 – 1904 / А. В. Ушаков. – М.: Мысль, 1985. – 159 с.
43. Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XIX в.): Историко-социологический очерк / Н. А. Шип. – К: Наук. думка, 1991. – 172 с.

## **SUMMARY**

### **Larissa Moiseenko (Krasnoarmeysk), Inna Starodubtseva (Donetsk) CHURCH ORTHODOX INTELLIGENTSIA SOUTH-EAST OF UKRAINE (THE SEKOND PART OF XIX – THE BEGINNING OF XX CENTURIES)**

The article is devoted to church intelligentsia south-east of Ukraine in second half XIX – beginning of XX century. Her number, an educational level, age and financial position is designated. Features of formation of church intelligentsia and professional activity are

investigated. The role and a place of orthodox clergy in development of culture of Donbas are covered.

Key words: Church orthodox intelligentsia, a church brotherhood, the teacher of Law of God, cultural-educational activity, clergy, south-east of Ukraine.

**Анна Навроцька,**

*молодший науковий співробітник  
відділу «Рукописи та стародруки»*

*Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького*

## **ІНСТИТУТ ДУХОВНОГО СУДУ У КИЇВСЬКІЙ МИТРОПОЛІЇ ДО СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ**

У статті простежується генеза інституту духовного суду від часів запровадження християнства на Русі, проаналізовано правові прерогативи у Київській православної митрополії до середини XVII ст.

*Ключові слова: інститут духовного суду, Київська митрополія, церковне законодавство.*

Від часів запровадження християнства на Русі Київська митрополія як суфраганія Царгородського патріархату перейняла від Грецької церкви канонічне право, адаптувавши його до давньоруських реалій [12, с. 51-52]. Процес кодифікації місцевого церковного законодавства був доволі тривалим [19]. Одним із завдань православної єрархії було усамостійнення інституту духовного суду в умовах нової християнської культури. Церква включила до компетенції суду порушення, що відносилися не лише до духовної сфери, але й прерогативи світської влади: грошові штрафи, недотримання християнських норм, моногамна сім'я, кровозмішення, блуд, образа жінки словом, згвалтування і ін. Позаяк справи не регулювались князівською адміністрацією, а полагоджувалися родовими і сусідськими громадами за нормами звичаєвого права, то церковна організація в особі православних єрархів взяла на себе відповідальність за судівництво у цих справах, увівши у нього християнські принципи [19]. Норми писаного церковного права фіксувались у грецькому юридичному кодексі – Номоканоні (у Київській митрополії вони отримали назву Кормчих книг). У церковних судах Кормча була підставовим збірником як для духовенства, так і для всіх мирян – вірних Православної Церкви [8, с. 16]. На значені Номоканону в генезі судівництва Київської митрополії наголошує Володимир Великий у своєму Уставі: «Разверзшее Греческий Номоканонъ, и обретохом в немъ оже не подобает сихъ судовъ и тяжъ князю судити, ни бояромъ его, ни судьямъ, и язъ сгадавъ съ своею Княгиною съ Анною и съ своими детьми, даль есми те суды церквамъ, Митрополиту и всемъ епископамъ по Русьской земли» [8, с. 48–49]. Однією з перших спроб рецепції Номоканона в Київській митрополії був церковний устав Володимира Великого [12, 11], а також «Устав Ярослава Мудрого» (у пізніших списках відомий, як «Свиток Ярослава»).

За уставом Володимира, до духовної юрисдикції належали справи про чистоту віри, моралі й церковної святині<sup>1</sup>. Таким чином церковному суду підлягало все